

RÍMUR AF FINNBOGA RAMMA

FINNBOGA ríma færeyska er ort af efni úr Finnboga sögu. Jóhan Hendrik Poulsen hefur gert nákvæman samanburð á rímunum og þeim kafla sögunnar sem hún er kveðin af í grein, 'Um Finnbogarímu færeysku', sem birtist í *Skírnir* 1963, bls. 46–58. Finnboga ríma er prentuð í sjö gerðum, auðkenndum A–G, í *Føroya kvæði . . .* Herausgegeben von Chr. Matras, Band II, Kopenhagen 1941, bls. 146–162. Í rímuni er Finnbogi færeyskur maður og býr í Sikilsoy (Siglisoy eða Siguloy eftir gerðum), sem Jóhan Hendrik sýnir fram á að sé auknefni á Nólsey, notað í kveðskap. Efni er staðfært með þeim ágætum, að allir mundu hiklaust telja rímuna orta eftir færeyskri sögn, sem meira að segja fengi stuðning af vitnisburði fornminja,¹ ef sagan væri ekki til.

Efni það sem Finnboga ríma er ort af er í 12.–17. kapitula Finnboga sögu, sjá *Íslensk fornrit* XIV, bls. 276–286. Í þessum kafla eru notuð þrjú sagnaminni: *A* Maður gistir hjá ræningja. Að kveldi skipta þeir með sér verkum, ræninginn sækir vatn, en gesturinn kveikir eld. Ræninginn ætlar að vega gestinn, en gesturinn sér við honum og drepur hann. *B* Söguhetja verður að leysa höfuð sitt með því að glíma við blámann. *C* Söguhetja verður að leysa höfuð sitt með því að þreyta sund við hvítabjörn. Í öðrum sögum koma þessi minni fyrir, *A* í Hallfreðar sögu og Áns sögu bogsveigis,² *B* í Kjalnesinga sögu og víða annars staðar,³ *C* í Vilmundar sögu viðutan.⁴

¹ *Skírnir* 1963, bls. 48: 'Þegar menn voru að grafa í Álvabý, komu þeir niður á bæjarrúst. Þar fannst m. a. talsvert af brunnum víði og í eldstónni brot af eirpotti.' Sbr. Finnboga rímu D og E, 38–39.

² *Ísl. fornrit* VIII, bls. 169–171, *Fornaldar sögur Norðrlanda . . .* útg. af C. C. Rafn, II, bls. 345–346.

³ *Ísl. fornrit* XIV, bls. 35–37; Helgi Guðmundsson, *Um Kjalnesinga sögu . . .* *Studia Islandica* 26, § 2.47; Inger M. Boberg, *Motif-Index of Early Icelandic Literature*, *Bibliotheca Arnæmagnæana* XXVII, H1166.1.

⁴ *Late Medieval Icelandic Romances* IV, Ed. by Agnete Loth, *Editiones Arnæmagnæanæ*, Ser. B, vol. 23, bls. 169–170.

Texta Finnboga sögu er að sjálfsögðu ekki fylgt nákvæmlega í Finnboga rímu, og verður það ekki rakið hér, heldur gripið niður á stöku stað, þar sem á annan veg er sagt frá í rímunni en í sögunni.

Þegar Finnbogi og Álfur afturkempa komu til gistingar segir í sögunni:

Eptir þat skiptu þeir verkum með sér. Finnbogi sló upp eld, en Álfur tók vatn.⁵

Í Hallfreðar sögu segir að Hallfreður skipti verkum með sér, Auðgísli og Önundi,⁶ en í Áns sögu bogsveigis er sagt að Gáran stigamaður *spurði* Án: '... hvort villtu heldr taka vatn eða gjöra eld.'⁷ Í Finnboga rímu færeysku segir að Finnbogi og Álfur tóku náttstað í Skopun; að kveldi sátu þeir 'og drukku mjöð av skál' (A 14.1), en þar var ekki kyrrt, og steiptist ketillinn niður í eldinn (A 15) og varð myrkt í húsinu (A 16). Þá spyr Álfur hvort Finnbogi vilji heldur kveikja eld eða sækja vatn. Hér víkur ríman frá efni sögunnar, og nú vill svo til, að undarlega náin samsvörun verður í orðalagi í Finnboga rímu og Áns rímum bogsveigis, sem eru ortar eftir Áns sögu:⁸

Fl. A:

17. 'Hvat heldur vilt tú, kempan þæg,
kveikja eld ella sækja lög?'
18. Ikki kvaðst tann kempan þæg
kunnugt vera at sækja lög.

Án. IV:

36. Þrá eg að þessi fýlan rög
frækinn spurði Bjarnar mög:
'Hvort vill kappinn kænn við slög
kveikja eld eða sækja lög?'
37. Hér má þreifa um harkapilt.
Hetjan svaraði allvel stillt:
'Vatn er hér að vakta illt;
eldinn kveiki eg þegar þú vilt.'

Í Hallfreðar sögu segir að Önundur stigamaður hjó til Hallfreðar með öxi.⁹ Í Áns sögu bogsveigis er vopn Gárans stigamanns ekki nefnt, og Finnboga saga nefnir ekki vopn Álfs afturkembu. Í Finnboga rímu og Áns rímum er hins vegar talað um öxi:

⁵ *Ísl. fornrit* XIV, bls. 278.

⁶ *Ísl. fornrit* VIII, bls. 169-170.

⁷ *Fax*, II, bls. 345.

⁸ *Áns rímur bogsveigis*, Íslenzkar miðaldarímur II, Ólafur Halldórsson bjó til prentunar, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, rit 4, Reykjavík 1973.

⁹ *Ísl. fornrit* VIII, bls. 170.

Fl. A:

23. Álvur reiggjaði þksi hátt,
ætlar at briggða þði smátt.

Án. IV:

39. Ei var grómlaus garpa sátt:
Gáran reiðir ðxi hátt;
kappann hugði að kvista smátt;
kemr í sverð og brast við hátt.

Hallfreður lagði Önund stigamann saxi í gegnum og dró hann síðan út úr skálanum, en ekki er getið að hann græfi hræið.¹⁰ Finnbogi braut bringubein Álfs afturkembu á steini, en sagan segir ekkert um hvað hann gerði af líkinu.¹¹ Án bogsveigir braut Gáran stigamann einnig aftur um stein, en síðan segir í sögunni:

hann hjó af honum höfuðit, ok dró hann út, ok stakk nefinu í klof honum, at hann gengi eigi dauðr.

En ekki er getið að hann dysjaði skrokkinn. Í Áns rímum segir hins vegar að Án hafi dysjað Gáran 'þar sem gröf er tóm'. Finnboga ríma hefur það einnig fram yfir söguna, að Finnbogi hafi grafið Álf; frá-sögn hennar af drápi Álfs minnir á Áns rímur:

Fl. A:

29. Finnbogi sprakk yvir jarðarmein,
rykti hann Álv nú fram yvir stein.
30. Snarpan seg eftir semju brá,
síðan hjó honum hövur frá.
31. Gróv hann hann undir Grikkjulág,
...

Án. IV:

44. Olboga setr í bringubein,
brýtur hrygginn aprt um stein;
það var dárans dauðamein;
drengrinn bregður sáratein.
45. Höggur af honum hetjan fróm
höfuð í burt með skjótan dóm;
dregr hann út um dyrnar gróm
og dysjar þar sem gröf er tóm.

Í þeim stöðum sem hér hafa verið nefndir vikur Finnboga ríma frá sögunni. Þar er einnig viðbót, sem ekki styðst við söguna, að ðxi Álfs hafi sokkið í gólfið þegar hann hjó til Finnboga; frá þessu segir í 24. erindi A-gerðar, sem líklega er afbakað, en það minnir dálítið á erindi í Áns rímum, þar sem segir frá að Ívar upplenski ætlaði að vega Án:

Fl. A:

24. Hann brá seg undan benjalín,
semjan niður í gólvið sök.

Án. V:

21. Undan vikur ðxarmunn
Án í nauðum vöndum;
skautz hún niðr í skógarrunn,
skaptið sök að höndum.

¹⁰ Ísl. fornrit VIII, bls. 171.

¹¹ Ísl. fornrit XIV, bls. 279.

Í Finnboga sögu er þannig sagt frá viðureign söguhetjunnar við hvítabjörn:

Ok einn tíma, er þeir váru niðri báðir, þá tekr hann annarri hendi knifinn, en annarri tekr hann saman skinnit undir bæginum, stingr nú knífium fyrir framan, slíkt er hann má taka, lætr síðan hlaupa aptr skinnit yfir benina; blæðir þá inn, ok mæðir dýrit skjótt. Ok svá verðr með öllu umfangi þeira, at Finnbogi deyðir björninn.¹²

Eins og áður segir er sama minni notað í Vilmundar sögu viðutan, þar sem á þessa leið er sagt frá því þegar Vilmundur drap björninn:

Hann tekur nú sinn tygilkníf og stingur undir bóg dýrino og inn til hjartans. . . . En þegar björninn hefir banasár fengið, dettur hann dauður niður, því það er hans náttúra, að hann hefir engi fjörbrot.¹³

Finnboga ríma og Vilmundar rímur viðutan eftir Orm (hér á eftir stytt VO.) fylgja ekki algerlega sögunum sem þær eru ortar af;¹⁴ í þeim eru sameiginleg efnisatriði og orðalagslíkingar sem varla geta verið fyrir tilviljun:

Fi. A:

68. Finnbogi legði seg undir kav,
tók til muddin, hans móðir gav.
69. Finnbogi hefur í höndum bógv,
brá hann svá undir björnina bógv.
70. Leysan seg úr vatni bar,
dývir hann björnina so undir kav.
71. Hélt so saman hold og skinn,
at benin skuldi bløða inn.
72. Dýrið sökkt í dökkan sand,
Finnbogi kom sær upp á land.
73. Dýrið sökkt tá niður til grunn,
Finnbogi leikar nú glaður á sundi.

VO. VII:

65. Kappinn hyggst í kólgu vóg
karl að hafa frá lífi,
leggr hann undir bjarnar bóg
með bitrum tygilknífi.
66. Féll þá hratt úr benjum blóð,
björn réð sár að kenna;
ítran lét hann unda skóð
inn til hjartans renna.
67. Heimtir saman með höndum skinn,
halrinn ráðin kunní;
í búkinn varð að blæða inn,
svo björn féll dauðr að grunni.

Mismunur á Finnboga rímu og sögunni er í fyrsta lagi, að í rím-
unni segir að Finnbogi hélt saman holdi og skinni á birninum, svo að
benin blæddi inn, en í sögunni að hann dró til skinnið, áður en hann
stakk björninn, og lét það hlaupa aftur yfir benina; í öðru lagi er
tekið fram í rímunni að dýrið sökkt niður til grunna (í dökkan sand),
sem ekki er nefnt í sögunni. Í Vilmundar sögu er sagt að björninn

¹² Ísl. fornrit XIV, bls. 285.

¹³ LMIR IV, bls. 170. 6–11.

¹⁴ Vilmundar rímur viðutan, Íslenskar miðaldarímur IV, Ólafur Halldórsson
bjó til prentunar. Í prentun.

datt dauður niður þegar Vilmundur hafði stungið hann til hjartans, og þar sem þeir voru á sundi, skilur lesandi textann vitanlega þannig, að björninn hafi sokkið niður til grunna. Í VO. er VII 67 efnislegur fauki sem á sér enga stoð í texta sögunnar og er raunar mótsögn við það sem segir annars staðar: 'Féll þá hratt úr benjum blóð' (VII 66. 1), og að 'vatnið gjörvallt var sem blóð' (VII 69.3), ennfremur: 'Blóðhrönn eina að bragnar sjá' (VII 70.1), þar sem kemur fram að birninum hefur aldeilis ekki blætt inn, enda á þetta efnisatriði hvorki heima í Vilmundar sögu né Vilmundar rímum. Í Finnboga rímu er hins vegar tekið fram, að jarl bannaði Finnboga að hafa vopn á sér, þegar hann færi að þreyta sund við hvítabjörninn, sbr. A 60:

Tá ið tú kemur um sundagarð
skalt tú ikki hava vákn á tær.

Hann verður því að gæta þess að ekki blæði úr sárinu, því að þá hefði komist upp að hann hafði hnif á sér. Í sögunni er ekki tekið fram að Finnbogi skyldi vera vopnlaus, en þar er hins vegar getið um ráð það sem hann beitti til að birninum skyldi blæða inn. Líklegt er að efni VO. VII 67 sé sótt í sögu eða rímur sem hafa haft samskonar frásögn og er í Finnboga rímu, en orðalagslíkingar sem eru í Fi. A 71 og 73.1 annars vegar og VO. VII 67 hins vegar benda eindregið til að einhver skyldleiki sé þar í milli. Sama máli gegnir um líkt orðalag í Finnboga rímu og Áns rímum bogsveigis; það kemur fyrir einmitt þar sem Finnboga ríma vîkur frá efni sögunnar og hefur fyllri frásögn.

Hér verður ekki reynt að finna óbyggjandi svör við því, hvernig standi á skyldleika Finnboga rímu færeysku, Áns rímna bogsveigis og Vilmundar rímna viðutan eftir Orm, heldur skal hér bent á hugsanlega skýringu. Vel má vera, að Finnboga ríma færeyska sé ekki ort eftir Finnboga sögu, heldur íslenskum Finnboga rímum sem hafi verið yngri en Áns rímur og þegið þaðan bæði efnisatriði og orðalag, en hins vegar eldri en VO., og mætti vera að VO. VII 67 væri komið úr þeim lítt eða ekki breytt. Rímnaskáld tóku stundum erindi úr eldri rímum traustataki, sbr. Lokrur II 44 og Bósa rímur III 13:

LO. II:

44. Hrauðnir spurði og hreyfði sig
hvað þá væri í leikum:
'Hvort munu fuglar fella á mig
fagra laufið af eikum?'

Bó. III:

13. Hrímnir talaði og hreysti sig,
harður næsta í leikum:
'Hvað munu fuglar fella á mig,
eða fölnar laufið á eikum?'

Þetta erindi er í kafla, þar sem höfundur Bósa rímna hefur vikið frá efni sögunnar sem hann orti eftir, og einmitt þar fær hann lánaða vísu úr öðrum rímum.¹⁵ Einnig mætti vera, að úr *Finnboga rímum væri kominn lesháttur í texta Áns rímna í Hólsbók, AM 603 4to, sem í stað Án. IV 39.3 (sjá bls. 184) hefur: 'eigi hyggst hann brytja smátt', og fer þar öll stuðlasetning úr skorðum. En ef þessi lesháttur er ættaður úr *Finnboga rímum væri líklegast að Fi. A 23 ætti rætur að rekja til vísuorða sem upphaflega hefðu verið þannig:

Álfur reiðir öxi hátt,
eigi hyggst hann brytja smátt.

Ekkert er vitað um aldur Finnboga rímu færeysku, og vitanlega gefa uppskriftir frá 18. og 19. öld óskýra mynd af frumgerð kvæðisins. Elstu íslenskar rímur sem vitað er um af Finnboga ramma eru eftir Guðmund Berghórssón (1657–1705), ortar 1686,¹⁶ en ekki er Finnboga ríma færeyska ort eftir þeim. Engar heimildir eru um að eldri Finnboga rímur hafi verið til, ortar á Íslandi, en þess er að gæta, að rímur sem hafa verið ortar á Íslandi fyrir siðaskipti eru ekki allar varðveittar, sem betur fer.

¹⁵ *Die Bósa-Rímur* herausgegeben von Otto L. Jiriczek, Germ. Abhandl. X, Breslau 1894, bls. 86; Björn K. Þórólfsson, *Rímur fyrir 1600*, Safn Fræðafélagsins um Ísland og Íslendinga IX, Kaupmannahöfn 1934, bls. 408.

¹⁶ *Olgeirs rímur danska* eftir Guðmund Berghórssón, Björn K. Þórólfsson og Finnur Sigmundsson bjuggu til prentunar, Reykjavík 1947, I, bls. xvi og xvii.

SUMMARY

THE Faroese *Finnboga ríma* is based on chapters 12–17 of *Finnboga saga ramma*, with the natural adjustments that Finnbogi is said to be Faroese and that the action is made to take place in the Faroes and Norway. In these chapters there are motifs which also appear in *Hallfreðar saga*, *Áns saga bogsveigis*, *Kjalnesinga saga*, *Vilmundar saga víðutan* and others. *Finnboga ríma* deviates from the saga at a number of points. Where this occurs there is a blatant similarity between the ríma and corresponding episodes in *Áns rímur bogsveigis* and Ormur's *Vilmundar rímur víðutan* (VO.). It is possible that the Faroese *Finnboga ríma* was based on Icelandic *Finnboga rímur*, now lost, which were younger than *Áns rímur* and partially dependant on them, but older than VO., in which case stanza VII 67 in VO. might be derived from the postulated lost *Finnboga rímur*, in partially or completely unchanged form.